

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Одеса 2024

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 5 від 31 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Горанська Т. В., старший викладач – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. Вип. 2. 249 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2024

події. Це багатовимірна книга, яка показує історію українського народу з різноманітних ракурсів. Прочитавши цей роман, читач зможе зрозуміти багато історично-зумовлених деталей, адже митець пояснив це з точки зору звичайних людей, які жили в той час, використовуючи яскраву живу мову, що не завуальовано літературними нормами.

Література

1. Агеєва В. Історично-містичний роман «Танго смерті». BBC Україна. 2012. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2012/11/121127_book_2012_review_tango_nk (дата звернення: 10.10.2024)
2. Винничук Ю. Танго смерті. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, Вид. 4. 432 с.
3. Лесик В. В. Композиція художнього твору. Київ : Академія, 1972. 300 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Роман Гром'як, Юрій Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт. уклад. Ковалів Ю. І. Київ : Академія, 2007. (Т. 2). 622 с.
6. Пшемислав Ліс-Маркевіч. Філософсько-мистецький портрет Юрія Винничука (на основі проведеного у Львові інтерв'ю з письменником). URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/download/23725/22181/> (дата звернення: 17.10.2024).

Евеліна БОЄВА,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Університету Ушинського

Тетяна ГОРБЕНКО,

магістрантка 2 р. н.

історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ІНТЕГРАЦІЯ МОВНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Постановка проблеми. Свідомість людини суттєво змінилася протягом останніх кількох десятиліть. Виникнення та розвиток нових наук, наприклад, таких як лінгвокультурологія, психолінгвістика, створених на основі зв'язків різних наукових галузей свідчить про прагнення людини до пізнання явищ навколишньої дійсності у взаємозв'язку, про прагнення формування цілісної картини світу. Відповідно і освітній процес має бути побудований на виявленні та вивченні взаємозв'язків. Зазначимо, що комунікативна компетентність учня формується і розвивається у процесі навчально-пізнавальної діяльності безпосередньо на уроці української мови і літератури. Усе це орієнтує учителя до інноваційної педагогічної діяльності, пошуку ефективних технологій навчання мови і літератури задля формування особистості учня нового тисячоліття, здатного вільно, правильно й уміло спілкуватися в різних сферах суспільного життя.

Таким чином, у сучасній шкільній філологічній освіті однією з провідних ідей є інтеграція мовної та літературної освіти, спрямованої на формування в учнів цілісної мовної та культурної картини світу, що обумовлює **актуальність** представленої розвідки. Сучасна особистісно орієнтована шкільна мовна і літературна освіта спрямована на розвиток ключових і предметних компетентностей мовної особистості, передусім на формування учня-мовця й учня-читача.

Науковий інтерес до проблеми інтеграції мовної та літературної освіти на уроках літератури пояснюється, насамперед, відсутністю методичних розробок уроків літератури, які враховують необхідність навчання мови та літератури у взаємозв'язку. У той час, як на уроках української мови відбувається вивчення мовних явищ на матеріалі фрагментів художніх творів, на уроках літератури більша увага приділяється знайомству з історико-культурною стороною творів,

інформації про автора та літературний процес, засвоєнню понятійного апарату літературознавства. При цьому недостатньо уваги, на нашу думку, приділяється розвитку здатності учнів розуміти та аналізувати поетикальні особливості художнього тексту. Той факт, що інтеграція мовної та літературної освіти у шкільному навчанні реалізується не повною мірою, також підтверджує актуальність теми нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція навчальних предметів освітньої галузі «Мова і література» передбачає формування в учнів цілісної духовної та мовної картини світу і здійснюється на рівні мети й завдань шкільних програм, а реалізується на рівні змісту кожного компонента і технології проведення уроків.

Дослідженням ефективності інтеграційного навчання займалися дослідники лінгводидактики (О. Біляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко, М. Пентиліук та ін.) і методисти літературної освіти (Н. Волошина, М. Жулинський, О. Мазуркевич, В. Шуляр та ін.). Дослідниця І. Кучеренко зазначає, що інтегрований урок – це такий вид нетрадиційної організаційної форми навчання української мови, в якому однаковою мірою поєднано змістовий матеріал кількох навчальних предметів відповідно до спільної теми, дидактичного матеріалу; який об'єднує дидактичні цілі кількох предметів, застосовуючи ефективні інтегровані методи і засоби навчання [2, с. 52].

Виклад основного матеріалу. У системі навчання філологічних дисциплін інтеграція мовної та літературної освіти спрямована головним чином на підвищення рівня її цілісності та організованості, а також на збільшення обсягу та інтенсивності взаємозв'язку між предметами «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література». Вивчення того чи іншого предмета як частини єдиного цілого оптимізує роботу вчителя та учнів, дозволяє формувати у школярів широкий кругозір. При такому підході до навчання вчителю буде доступно формування запасу корисних, активних знань в учнів (під активними знаннями ми розуміємо ті, що задіяні не тільки в рамках

вивчення одного предмета, але і є засобом вивчення інших галузей знань або можуть бути використані учнями як приклад), цим забезпечивши досягнення метапредметних результатів.

Вивчивши історію методики викладання літератури, ми можемо стверджувати, що витoki ідеї інтеграції мовної та літературної освіти можна знайти ще на початку зародження ідеї викладання словесності: навчання літературі у нерозривному зв'язку з мовою, навчання рідної мови виключно за найкращими літературними зразками. Витоками ідеї інтеграції мовної та літературної освіти з наукового погляду можна вважати традицію академічного викладання словесності, в якій провідним методом вивчення тексту був логіко-стилістичний аналіз.

Інтеграцію визначаємо як процес взаємодії двох або більше систем із метою створення нової, яка набуває нових характеристик завдяки зміні властивостей та зв'язків її елементів. Саме з метою створення такої нової системи було розроблено модельні навчальні програми «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.) [4] та «Інтегрований мовнолітературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.) [3]. Особливістю таких програм є реалізація текстоцентричного підходу й комунікативного підходу до вивчення мови, за якого той самий текст стає основою для аналізу, інтерпретації, оцінювання тощо, тобто і для читацької діяльності, і для розгортання видів діяльності, пов'язаних із процесом усного та писемного мовлення, а також опанування необхідних для цього знань. Ідеться про комплекс видів діяльності,

використання яких дає змогу розв'язувати на одному уроці завдання і мовної, і літературної освіти.

Таким чином, інтеграція мовної та літературної освіти спрямована на повноцінне вивчення мови за допомогою звернення до найкращих зразків літературної спадщини. На підставі цього ми вважаємо за доцільну організацію роботи з мовним матеріалом на уроках літератури. Дане звернення не виходить за межі цілей вивчення навчального предмета «Література», а навпаки, сприяє глибокому осягненню змісту, внутрішньої та зовнішньої форми художнього твору.

Зазначимо, що сучасний підхід до викладання філологічних дисциплін орієнтований не тільки на навчання орфографії, пунктуації, орфоепії, ознайомлення з текстами класичних художніх творів, вивчення граматики української мови, а і на формування мовної та духовної культури учнів. Беручи до уваги цю умову, ми розуміємо, що основною і природною є інтеграція мовної та літературної освіти – процес, що забезпечує функційну взаємодію всіх філологічних дисциплін і дозволяє безперервно набувати та застосовувати знання. Дослідниця Т. Донченко підкреслює, що «важливою особливістю уроків словесності є вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту (уривка з художнього твору) в єдності змісту і форми» [1, с. 37]. Дійсно, текст є предметом вивчення як мови, так і літератури, через його призму можна побачити весь людський світ і розкрити, як вдало підкреслив Л. Щерба, «те духовне світу, що ховається за словами». Ефективним засобом інтеграції на таких уроках вважаємо використання вдало дібраних, інформативно наповнених художніх текстів, які дають змогу висвітлити спільний для двох предметів навчальний матеріал.

Вимоги до предметних результатів освоєння базового курсу предметної галузі «Українська мова та Література» повинні відбивати:

- сформованість понять про норми української літературної мови та застосування знань про них у мовній практиці;

- володіння навичками самоаналізу та самооцінки на основі спостережень за власною мовою;

- вміння аналізувати текст з погляду наявності в ньому явної та прихованої, основної та підтекстової інформації;

- навички представляти тексти у вигляді тез, конспектів, есеїв, анотацій, рефератів, творів різних жанрів;

- знання змісту творів української та зарубіжної класичних літератур та розуміння їх історико-культурного та морально-ціннісного впливу на формування національної та світової літератури;

- сформованість уявлень про образотворчі виразні можливості української мови;

- уміння враховувати історичний, історико-культурний контекст та ідіостильові домінанти письменника у процесі аналізу художнього твору;

- здатність виявляти в художніх текстах образи, теми та проблеми та виражати своє ставлення до них у розгорнутих аргументованих усних та письмових висловлюваннях;

- оволодіння навичками аналізу художніх творів з урахуванням їхньої жанрово-родової специфіки; усвідомлення художньої картини життя, створеної у літературному творі, у єдності емоційного особистісного сприйняття та інтелектуального розуміння;

- сформованість уявлень про систему стилів художнього мовлення.

Під час проведення інтегрованих уроків української мови і літератури створюються реальні умови для розвитку творчих здібностей учнів, уміння розв'язувати проблемні ситуації, самостійно знаходити шлях вирішення поставленого завдання, співпрацювати з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Суміжне вивчення мови і літератури забезпечує формування в учнів умінь уважно, вдумливо, критично читати і сприймати тексти художньої літератури, звертати увагу на мовні одиниці, що забезпечують яскравість і виразність мовлення, аналізувати і визначати функції

лінгвістичних засобів у творі тощо. Розвивальні можливості інтегрованих уроків досить потужні, адже саме на них учні вчаться включатися у різні види життєвої діяльності. Найголовніше – спроектувати роботу школярів таким чином, щоб усі види навчально-виховної діяльності злилися в єдине ціле, при цьому необхідно викликати, підтримувати й активізувати їхню творчу діяльність, пізнавальні можливості, самостійну роботу.

Сучасні модельні навчальні програми визначають, що завданням курсу «Українська література» є «ознайомлення учнів/учениць із високохудожніми творами класичної та сучасної української літератури різних родів, жанрів, мистецьких напрямів і течій; розвиток художнього сприймання навколишнього світу; формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори з урахуванням їх жанрової специфіки, історичного, соціокультурного, мистецького контексту та світоглядної позиції письменника/письменниці; оволодіння теоретико-літературними поняттями для цілісного осмислення художніх творів; поглиблення вмінь самостійної дослідницької діяльності; розвиток творчих здібностей, усного й писемного мовлення; удосконалення навичок виразного читання; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; підвищення рівня загальної культури учнів/учениць» [5].

Таким чином, випускник 11 класу повинен демонструвати комунікативну вправність, читацьку та мовленнєву спроможність, мовну й літературну обізнаність, здатність застосовувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях. Уміння аналізувати мову та стиль художнього твору є одним із ключових моментів на шляху до глибокого розуміння художнього світу твору, його ідеї.

Важливим методичним аспектом для інтегрованих уроків є визначення продуктивних методів, прийомів і засобів, добір дидактичного матеріалу. Методи, що можуть бути застосовані на таких уроках мови і літератури, мають на меті виконання завдань переважно компаративного, зіставного, творчого характеру. На інтегрованому уроці здійснюються різні види аналізу тексту: змістовий, мовний, літературознавчий, стилістичний, типологічний, жанровий,

композиційний тощо. Аналіз тексту вимагає від учителя чіткого керівництва послідовними діями школярів, а від учнів – значної розумової діяльності, що базується на знаннях: всієї системи мови, необхідних для встановлення стильової, типологічної та жанрової приналежності висловлювання, і літературних теоретичних понять, потрібних для розуміння мистецтва слова, змісту літературного твору, його жанрових і стилістичних особливостей.

Вважаємо, що досить ефективним є метод проектів, який дає змогу різновекторно характеризувати явище чи поняття, що вивчається. Такі проекти зацікавлюють учня, дають можливість виявити себе як дослідника, так і знавця мови, а також риторика. Інтегрованими проектами можуть бути такі: «Влучні вислови поета / письменника», «Історія фразеологізмів», «Українська пісня й українське слово», «Слова-кolorативи у поезії», «Мовний портрет головного героя твору» та ін.

Висновки. Отже, інтегровані уроки мови і літератури – це сучасні уроки словесності, уроки освітньої галузі «Мова і література», предметів гуманітарного циклу, що забезпечують опанування учнями взаємопов'язаного програмового матеріалу, цілісну реалізацію змістових ліній чинної програми з української мови і літератури, комплексне формування комунікативної і літературної компетентності особистості.

Логіка інтеграції мовної та літературної освіти полягає у самій природі літератури як навчального предмета, об'єктом вивчення якого є тексти художніх творів. Адже художній текст створюється з допомогою мовних засобів, які є об'єктом вивчення під час уроків української.

Таким чином, доцільно використання текстів художніх творів під час уроків української мови для спостереження над тим чи іншим мовним явищем і відповідно на уроках літератури, при знайомстві з художнім твором, необхідно звертати увагу учнів на мовні особливості твору. Перед учителем-словесником сьогодні стоїть нелегке завдання – не тільки забезпечити вивчення учнями лінгвістичної та літературної теорії, розвиток мовних, мовленнєвих,

читацьких умінь, а й цілеспрямовано збагачувати інтелект школярів, задовольнити їхні естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру. Відповідно до освітніх вимог необхідно осучаснювати технології навчання, змінювати традиційні межі уроків, оновлювати процес їх проведення.

Вважаємо, що спільність предметів мовної та літературної освіти визначає реальні можливості створення єдиної системи філологічної освіти, яка формує в учнів цілісну духовну картину світу, виражену в мові та літературі. Правильне встановлення міжпредметних зв'язків української мови та літератури, вдале їх використання є важливими умовами практичної та комунікативної спрямованості навчання української мови на матеріалі художніх текстів.

Література

1. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4. С. 36 – 38.
2. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія. Умань: Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. 410 с.
3. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Старагіна І.П. та ін.). 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movnoiterat.osv.hal/16.08.2023/Intehrovanyy.movno-literaturnyy.kursukrmova.ukr.ta.zarub.literatury.7-9.kl.Starahina.ta.in.16.08.2023.pdf>
4. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І.П. та ін.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-6.klas/Movnoiterat.osv.hal/16.08.2023/Intehrovanyy.movno-literaturnyy.kursukrmova.ukr.ta.zarub.literatury.5-6.kl.Starahina.ta.in.16.08.2023.pdf>

[1/14.07/Model.n avch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Intehr.movn-lit.kurs-ukr.mova.ukr.ta.zar.lit.56.kl.Starahina.ta.in.04.10.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf)

5. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О.А., Тригуб І.А.). 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf>

Евеліна БОЄВА,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Університету Ушинського

Ксенія МАЗУР,

магістрантка 2 р. н.

історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ ЯК СТРИЖНЕВИЙ КОМПОНЕНТ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Постановка проблеми. Займенник як частина мови, з морфологічної точки зору, цікавить мовознавців як на сучасному етапі розвитку лінгвістики, так і привертав увагу раніше. Якщо формально граматичний статус займенника можна вважати визначеним (Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Кучеренко І. К., Леонова М. В., Жовтобрюх М. А., Білодід І. К., Ожоган В. М. і т. д.), то проблема семантики і функціонування залишається відкритою. Для її розв'язання ми обрали предметом дослідження художній текст, де стає можливим аналіз займенників у контексті, тобто не тільки як мовної одиниці, а й як мовленнєвої. Як відомо, у тексті займенники функціонують разом з іншими мовленнєвими одиницями у складі комунікативної єдності –

ЗМІСТ

Авксентьєва Г. А. <i>Поетика пейзажотворення в українській літературі ХХ століття</i>	3
Бандура Т. Й. <i>Романтична стратегія оповіді в історичній поемі Г. Могильницької «Рогніда»</i>	11
Беценко Т. П. <i>Курс «Лінгвопоетика художнього тексту: інтерпретаційні підходи» для магістрантів-філологів (деякі дидактичні зауваги)</i>	21
Боєва Е. В. <i>Філософські та лінгвістичні принципи організації художнього посмодерністського дискурсу: теоретичний огляд</i>	31
Горанська Т. В. <i>Інтертекстуальність роману І. Франка «Основи суспільності»</i>	39
Кон О. О., Прокопенко Л. І. <i>Кольороназви в історико-психологічному романі Павла Загребельного «Я, Богдан»</i>	48
Лук'янченко І. О. <i>Linguistic Features of British Postmodern Fantasy Discourse: Case Study of Neil Gaiman's «Neverwhere»</i>	61
Павлюк Н. Л. <i>Художня інтерпретація історичних подій у романі Ю. Мушкетика «На брата брат»</i>	72
Авксентьєва Г. А., Оробець Н. <i>Міфопоетика збірки В. Свідзинського «Медобір»</i>	81
Авксентьєва Г. А., Шпілєвая К. <i>Композиційні аспекти роману Ю. Винничука «Танго смерті»</i>	90
Боєва Е. В., Горбенко Т. <i>Інтеграція мовної та літературної освіти як засіб формування комунікативної компетентності учнів</i>	99
Боєва Е. В., Мазур К. <i>Особові займенники як стрижневий компонент поетичного дискурсу Олександра Олеся</i>	108
Горанська Т. В., Гудак А. <i>Романтичне протиставлення природи і цивілізації в циклі «Північних оповідань» Дж. Лондона</i>	118

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com